

16. Słownik prasłowiański /Pod red. F. Sławskiego. – Wrocław, 1974. – Т. I-II.
17. Słownik staropolskich nazw osobowych /Pod. red. W. Taszyckiego. – Wrocław etc., 1969.– Т. I/2, II/2.
18. Svoboda J. Staročeská osobní jména a naše příjmení. – Praha, 1964
19. Taszycki W. Rozprawy i studia Polonistyczne. I. Onomastyka. – Wrocław-Krakow, 1958.

Олександр Іліаді(Київ)

ІЗ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ГІДРОНІМІЇ: БОРЖАВА

The article is devoted to etymology of archaic Ukrainian hydronym *Borzava*, its internal Slavonic connections and its phonetical structure evolution.

Закарпатський потамонім *Боржава* (п. Тиси л. Дунаю) [СГУ 64] фіксується в угорських писемних пам'ятках як *Borsova* [Lajos. 122]. Так само позначаються й контактні з течією ріки топооб'єкти. Наприклад, починаючи з десятого століття, зокрема під 903 р., у водозборі нижньої частини течії сучасної Боржави фігурує назва замку – *Borsoa*. Пізніші її фіксації практично не відрізняються між собою, пор.: *Bursua*, *Bursoa*, *Borsoa* (1085 р.), *Borsoa* (1200 р.) [2: 23]. Пор. також назву полонини *Borsva* (*Borsowahawasa*; див. нижче). Зрозуміло, що назви цих географічних об'єктів вторинні (перенесені за суміжністю) щодо назви ріки, проте сам факт досить ранньої їх згадки свідчить про ще глибшу хронологію гідроніма.

Графічний бік різних варіантів згаданої назви дозволяє розглядати її як спотворене в угорському мовленні (відтак – і в писемній передачі) слов'янське **Bъrševa*. Тобто йдеться про основу з типовою праслов'янською фонетичною структурою типу *тъrъ*. Що ж до відповідності угорського з слов'янському *š* (*ш*), пор.: укр. діал. закарп. *шóvgor* ~ угор. *sógor* 'шурин', угор. *takás* ~ укр. діал. закарп. *ракаш* 'куна' [3: 41].

Сучасна форма *Боржава*, як це показують документи, має вторинний і досить пізній характер її поява датується двадцятим століттям, оскільки в шістдесятих роках дев'ятнадцятого вона ще фігурувала як *Боршова* (< **Bъrševa*), пор. «do *Boršov*» [СГУ: 64]. Перехід *-ш-* > *-ж-* спричинився внаслідок народної етимології, зокрема встановлення асоціативних зв'язків між незрозумілою, непрозорою (з погляду мотивації) для носіїв місцевих діалектів річковою назвою і словом на зразок діал. закарп. *боржолá* 'заглибина з брудною іржавою водою' [Грицак: 75]. Потамонім зазнав структурної перебудови й на словотвірному рівні кінцевий сегмент *-ова* був переосмислений як *-ава* під впливом закарпатських топонімів типу *Свалявка* (р., л. Латориці л. Бодроту п. Тиси л. Дунаю), *Свалява* (назва населеного пункту) [СГУ: 488]. Відтак, на тих відрізках течії цієї річки, де колись побутувала назва **Боршава* (в інших місцях її називають *Синявка*, *Матка* [СГУ: 64]), почала вживатися нова її форма – *Боржава*.

Процес народноетимологічного переосмислення охопив й назви контактних топооб'єктів, пор. *Borzava* – полонина в районі течії річки Боржави, що в історичних джерелах фігурувала як *Borsva* (1463 р.), *Borsowahawasa* (другою частиною є угорський апелятив *havas* 'полонина') [2: 23]. Варіанти типу *Берéжава*, *Бережáва* [СГУ: 64], вочевидь, також ілюструють приклад паронімічної атракції, але вже із утворенням псевдоспорідненості із парадигмою лексеми *берег*.

В етимологічному відношенні псл. **Bъrševa* – онімзований ад'єктив (коротка форма) **bъrš-eva* (засвідчується в основі укр. діал. закарп. *бóршо'вка*, *буршо'вка* 'підгорля підорлина у великої рогатої худоби' [Дзендзелівський: карта № 313] < **боршова* < **bъrševa*), похідний від базових **bъrša*/**bъršь*, які реконструюються з урахуванням наступного матеріалу:

рос. діал. *bārша* 'дерев'яний молоток для рубання дров' [СРНГ: 2, 123], словц. *Borša* – топонім у Земплинському комітаті, 1221-1556 рр. (в угорській гранскрипції – *Borsi*, що вважається угорським дериватом на -i) [Lajos: 121]; ст.-чес. *Boršov* (*Borschow*, 1333 р.) – топонім [Gebauer. I, 87] < *Borš* – антропонім, пол. *Borsz* – топонім [SG I, 324, із зазначенням давності назви], *Barsch Pfuhl*, *Barsch See*, *Grosser* – гідроніми, котрі були германізовані за допомогою приєднання німецьких географічних термінів *Pfuhl* 'калюжа, болото' і *See* 'озеро' (це один із типів адаптації слов'янських географічних назв у чужорідному середовищі, пор. вище мадяризоване *Borsowahawasa*).

Пор. ще похідні: **Bvršica/bvršica* (: пол. *Barschiza* – гідронім [Szulowska, Wolnicz-Pawłowska, 44]), пол. *Borszyce*, *Borszowice* – топоніми [SG I, 324]), мотивовані патронімами **Bvršitjь/bvrševitjь*.

Реконструйовані вихідні **bvrša/bvršь* належать до м'якого різновиду відміювання первісних **bvrxa/bvrxь* (пор. рос. *Борхь* – назва населеного пункту в історичній Новгородській землі), які виступають х-поширенням (на слов'янському ґрунті) і.-є. *b(h)er-* 'щось опукле, товсте, нерівне' в ступені редукції апофонії. Доцільність такого тлумачення структури **bvr-x-* гарантується лексемами, в яких **bvr-* розширене іншими типами детермінативів – *d, g, k*, пор.:

**bvrda*: блр. діал. *burdā* 'гріжа, пухлина', рос. діал. *бурдā* 'нарост під дзьобом у деяких птахів' та ін. (рсконструкцію покламо за. [5: 41]: із зазначенням, детермінативної функції *d* у складі **bvr-d-*);

**bvrǵatь(jь)*: серб. *B'rgati* – назва скелі (Г'рцеговина, Далмація) [Halilović: 422], в основу номінації якої могла бути покладена ознака 'щось опукле', яка щонайкраще відбиває будь-яку позитивну форму рельєфу,

**bvrkintь* рос. діал. *боркунець* 'пухир, невелика пухлина або водяний пухир під шкірою' [СВГ 39] < **bvrkuntь*.

Мотивація назви гідрооб'єкта такими рисами, як 'нерівне', 'опукле' досить регулярна в парині слов'янської гідронімії і вже неодноразово була в полі зору дослідників, тому немає потреби зупинятися на цьому дегальніше.

З огляду на всі викладені вище аргументи порівняння закарпатського *Borsova* з чеським топонімом *Boršov* при поясненні 'володіння Борша' [Lajos: 122; тут же без коментарів йдеться про порівняння з чеськ. *Boreš, Boríš*] видається сумнівним. Це було б логічним, якби український гідронім функціонував тільки на певному невеликому відрізку течії, який би належав до зони чийогось володіння. Але реальна картина складніша: він вживається практично по всій береговій смугі, яка розтягнута на велику відстань, і не могла належати в стародавні часи якійсь окремій людині чи роду (в усякому разі підтвердження цьому в нас немає).

Насамкінець доламо, що розглянутий випадок створення вихідної назви не єдиний у закарпатському ареалі. Аналогічно склалася доля й сучасного гідроніма *Салва* (варіанти: *Zalna, Сальба, Солва, Сельда, Сальва, Салба*) – р., л. Боржави п. Тиси л. Дунаю [СГУ 484], який, швидше за все, є видозміною **Солова* < **Solva* – онімізований короткий прикметник у формі жіночого роду **solva* 'жовта', широко представлений у слов'янській ономастиці [див. 4: 253-255; по-іншому, із зведенням до і.-є. **sal-* 'вода, джерело' + суф. *-bal-dal-va*, див. 1: 138-139].

Література

- 1 Желзняк І.М. Роські етнолінгвістичні пропеси Середньонадніпряньського Правобережжя. – К., 1987
- 2 Німчук В.В. З історичної топонімії Закарпаття // Питання сучасної ономастики – К., 1976 – С. 19-28.

3. Орос В.І. До питання українсько-угорських мовних контактів // Тези доповідей та повідомлення Міжвузівської конференції з питань теорії та методики викладання іноземних мов (грудень 1964). – Ужгород, 1964. – С. 40-43.
4. Шульгач В.П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). – К., 1998.
5. Шульгач В.П. Українські етимології 29-36 // Мовознавство – 1998. – № 6. – С. 40-46.

Джерела

- Грицак – *Грицак М.А.* Назви гідрорельєфу в говірці с. Ясня Закарпатської області // Питання гідроніміки. Матеріали III Республіканської ономастичної (гідронімічної) наради. – К., 1971. – С. 74-80.
- Дзедзелівський – *Дзедзелівський Й.О.* Атлас українських народних говорів Закарпатської області України (лексика) – Ужгород, 1993. – Ч. III.
- ІПК – *Новгородские писцовые книги*, изд. Археографическою комиссисю. – СПб., 1859-1910. – Т. 1-6 и указатель.
- СВГ – *Словарь вологодских говоров: Учеб. пособие по рус. диалектологии* / Ред. И.Г. Паникаровская. – Вологда, 1983 – Вып. 1.
- СГУ – *Словник гідронімів України* / Ред. колегія: А.П. Ценюкпний, О.С. Стрижак, К.К. Цілуйко. – К., 1979.
- СРПГ – *Словарь русских народных говоров* / Под ред. Ф.П. Филина и Ф.П. Сороколетова. – Л.; С.-Петербург, 1966-2000 – Вып. 1-34
- Gebauer – *Gebauer J. Slovník staročeský.* – Praha, 1903-1916. – D. I-II.
- Halilović – *Halilović S. Iz onomastike jugoistočne Hercegovine i južne Dalmacije* // Ономастолошки прилози / Гл. уредник П. Ивић. – Београд, 1996. – Т. XII. – С. 417-438.
- Lajos – *Lajos K. Földrajzi nevek etimológiái szótára.* – Budapest, 1978.
- SG – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.* – Warszawa, 1880-1902. – Т. I-XV.
- Szulowska, Wolnicz-Pawłowska – *Szulowska W., Wolnicz-Pawłowska E. Nazwy wód w Polsce* – Warszawa, 2001. Część I: Układ alfabetyczny.

Ольга Карпенко (Київ)

ЗІ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ПОЛІСЬКОЮ МІКРОГІДРОНІМІЄЮ: СЛОВ'ЯНСЬКІ ГЕЛОНІМИ

The article deals with the etymology of the microhydronyms in the area of the ancient Slavonic settlement of the Central Polissya. The structure and nomination reasons are proposed

У розв'язанні питання слов'янської прабатьківщини дослідники більшою чи меншою мірою обов'язково зверталися до гідронімії як найвірогіднішої лінійвистичної пам'ятки доісторичних часів слов'янства. Одне з важливих місць у цій проблематиці, безвідносно існуючих поглядів на місцезнаходження прабатьківщини, займає гідронімікон України. Одержавши результати його опису дозволяють уявити етнолінгвістичну історичну ситуацію лише окремих регіонів, а також визначити роль і вагу в них слов'янського елемента, оскільки неописаними залишилися деякі річкові басейни і практично вся мікрогідронімія. Останнє тим прикріше, бо є всі підстави вважати, що назви локальних об'єктів приховують в собі чимало відомостей з історії формування структурних моделей, лексичні архетипи, вплив певного діалектного континуума на власні назви, принципи номінації, які дозволяють виявити фрагментарні залишки матеріальної культури слов'ян.